

УДК 343.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.4.21>

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС

Луков Р.М.,

*аспірант кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,*

*Київський університет інтелектуальної власності та права
ORCID: 0009-0004-9301-7828*

Луков Р.М. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану: сучасний науковий дискурс.

У статті здійснено комплексний аналіз соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану. Доведено, що збройна агресія та пов'язані з нею трансформації суспільних відносин істотно змінюють криміногенну ситуацію, впливають на мотивацію, динаміку та структуру майнових злочинів. Розкрито ключові соціальні фактори, що детермінують зростання корисливої злочинності у воєнний період, серед яких економічна нестабільність, масштабні переміщення населення, дефіцит ресурсів та послаблення контролю у прифронтових регіонах. Окремлено особливості кримінально-правового реагування держави, зокрема посилення відповідальності за злочини, учинені в умовах воєнного стану, як елемент захисту економічної безпеки та суспільної стабільності. Підкреслено необхідність балансу між репресивністю та соціальною справедливістю, що вимагає комплексного міждисциплінарного підходу до регулювання майнової злочинності. Окрему увагу приділено аналізу особливостей кримінально-правового реагування держави на злочини проти власності, учинені в умовах воєнного стану, зокрема посиленню кримінальної відповідальності як інструменту превенції та стабілізації суспільних відносин. Результати дослідження можуть бути використані для подальшого вдосконалення кримінально-правової політики України в умовах збройного конфлікту. Зроблено висновки про необхідність комплексного міждисциплінарного підходу до протидії майновій злочинності, який поєднує кримінально-правові, соціально-економічні та кримінологічні механізми. Узагальнені результати дослідження можуть бути використані у науковій діяльності, правозастосовній практиці, а також при формуванні та вдосконаленні кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Узагальнюючи, можна зазначити, що ефективна протидія злочинам проти власності у воєнний період потребує комплексного міждисциплінарного підходу, який поєднує правові механізми, соціальну політику, профілактичні стратегії та науково обґрунтоване коригування кримінально-правових норм.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, злочини проти власності, воєнний стан, соціальна обумовленість, кримінально-правова політика, детермінація злочинності, суспільні ризики.

Lukov R.M. Social conditioning of criminal liability for crimes against property under martial law: contemporary academic discourse.

The article provides a comprehensive analysis of the social determinants of criminal liability for crimes against property in conditions of martial law. It is proven that armed aggression and related transformations of social relations significantly change the crime situation and influence the motivation, dynamics, and structure of property crimes. It reveals the key social factors that determine the growth of acquisitive crime during wartime, including economic instability, large-scale population movements,

resource shortages, and weakened control in frontline regions. The article outlines the peculiarities of the state's criminal law response, in particular the strengthening of liability for crimes committed under martial law as an element of protecting economic security and social stability. It emphasizes the need for a balance between repression and social justice, which requires a comprehensive interdisciplinary approach to regulating property crime. Particular attention is paid to the analysis of the peculiarities of the state's criminal law response to crimes against property committed under martial law, in particular the strengthening of criminal liability as an instrument of prevention and stabilization of social relations. The results of the study can be used to further improve Ukraine's criminal law policy in the context of armed conflict. Conclusions were made about the need for a comprehensive interdisciplinary approach to combating property crime, combining criminal law, socio-economic, and criminological mechanisms. The generalized results of the study can be used in scientific activities, law enforcement practice, as well as in the formation and improvement of Ukraine's criminal law policy in conditions of martial law and post-war recovery. In summary, it can be noted that effective counteraction to property crimes during wartime requires a comprehensive interdisciplinary approach that combines legal mechanisms, social policy, preventive strategies, and scientifically based adjustments to criminal law norms. The results of the study confirm the feasibility of further developing the theoretical foundations of the social conditioning of criminal responsibility in conditions of war and post-war recovery.

Key words: criminal liability, crimes against property, martial law, social conditioning, criminal law policy, determination of crime, social risks.

Постановка проблеми Соціальна обумовленість кримінального права є однією з фундаментальних методологічних категорій, що визначає доцільність, ефективність та легітимність кримінально-правових норм. Особливої актуальності це поняття набуває в умовах трансформаційних процесів, пов'язаних із воєнним станом. Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України у 2022 році, не лише створила нові виклики для державної політики безпеки, але й зумовила потребу в оновленні кримінального законодавства з урахуванням зміненої соціальної реальності. У цьому контексті важливо дослідити науковий дискурс, що сформувався навколо проблеми соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану.

У зазначеному контексті особливої уваги заслуговує трансформація ролі держави як суб'єкта нормотворення та гаранта стабільності правопорядку в умовах воєнного стану. Зміни, які були ініційовані після початку повномасштабної агресії, свідчать про формування нової моделі нормативного регулювання, що характеризується динамізмом, адаптивністю та функціональним прагматизмом. У процесі реагування на виклики війни держава почала активно впроваджувати тимчасові правові режими, механізми публічно-приватного партнерства в оборонній сфері, а також процедури, спрямовані на мобілізацію людських, економічних і організаційних ресурсів.

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану, а також аналіз наукового дискурсу щодо зміни підходів держави до кримінально-правового реагування на ці діяння в особливий період.

Стан опрацювання проблематики. Проблематика кримінальної відповідальності за злочини проти власності набула ґрунтовного теоретичного осмислення у працях провідних вітчизняних науковців, серед яких П.П. Андрушко, Н.О. Антонюк, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, П.С. Берзін, А.М. Бойко, С.Б. Гавриш, В.О. Глушков, В.К. Гришук, С.С. Мірошніченко та інші. Водночас соціальна обумовленість кримінальної відповідальності у цій сфері не має сталого характеру та потребує безперервного наукового переосмислення. Її зміст і прояви трансформуються відповідно до еволюції суспільних відносин, змін економічного середовища, виникнення нових форм власності та ускладнення способів їх використання. За таких умов актуалізується необхідність подальших досліджень, спрямованих на поглиблений аналіз взаємозв'язку між соціальними процесами та кримінально-правовими механізмами відповідальності за злочини проти власності.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи особливості соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за злочини проти власності зупинимось на питаннях фрагментарності законодавчого забезпечення, правової невизначеності окремих норм, колізії між воєнними потребами та базовими конституційними гарантіями прав і свобод людини. У результаті виникла необхідність у переосмисленні засад взаємодії між державою і громадянським суспільством, а також у

розробці системних підходів до балансування публічного інтересу й принципів правової держави. Крім того, особливу важливість набуває узгодження національного законодавства з міжнародно-правовими зобов'язаннями України, зокрема у сфері міжнародного гуманітарного права, прав людини, кримінального переслідування воєнних злочинів та співпраці з міжнародними органами правосуддя. У цьому зв'язку процес нормотворчості повинен ґрунтуватися не лише на реактивних, ситуативних рішеннях, але й на довгострокових стратегіях правового розвитку, що враховують перспективу відновлення та післявоєнного відбудовного періоду.

Зазначимо, що повномасштабне вторгнення РФ не лише поставило перед Україною безпрецедентні безпекові виклики, а й створила імпульс для глибокої трансформації правової системи, яка має відповідати вимогам сучасної реальності, забезпечувати ефективний захист державного суверенітету та водночас зберігати відданість принципам демократії, верховенства права і прав людини.

У цьому контексті особливої ваги набуває питання адаптації кримінально-правових норм до реалій воєнного часу, зокрема у сфері кваліфікації військових злочинів, колабораціонізму, посягань на національну безпеку, мародерства, диверсійної діяльності, інформаційної агресії тощо. Практика останніх років засвідчує, що існуючі правові норми часто виявляються недостатніми для належного реагування на нові форми кримінальної поведінки, пов'язані із війною, використанням інформаційних технологій, участю цивільних осіб у ворожій діяльності, тощо.

Крім того, воєнний стан вимагає більш гнучких і оперативних механізмів реалізації кримінальної політики держави, зокрема у питаннях превенції, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення злочинів в умовах воєнного конфлікту. Потреба у комплексному оновленні кримінального законодавства також зумовлена необхідністю гармонізації національних норм з міжнародно-правовими стандартами, що регулюють питання ведення війни, захисту цивільного населення, відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.

Таким чином, трансформація кримінального законодавства України в умовах війни є не лише вимогою часу, але й об'єктивною потребою забезпечення ефективної реалізації принципу верховенства права, захисту прав і свобод людини, а також гарантування національної безпеки та правопорядку.

Акцентуючи увагу на соціальній обумовленості кримінальної відповідальності варто зазначити соціально-правові чинники, які обумовлюють функціонування в державі певного виду кримінальної відповідальності, спрямовані на виявлення об'єктивних підстав, що визначають не лише необхідність, але й доцільність закріплення в кримінальному законі покарання за конкретні суспільно небезпечні діяння. Такий підхід дозволяє оцінити ступінь соціальної значущості діяння в контексті протиправності, його потенційну загрозу суспільним відносинам та обґрунтувати вибір відповідних заходів кримінально-правового впливу.

Сучасна наука визначає мету соціальної обумовленості як дослідження чинників, що визначають процес формування норм та інститутів кримінального законодавства, а також впливають на рівень їх ефективності. У цьому контексті В. Борисов підкреслює [1, с. 288], що соціально-правову природу кримінального права зумовлює дія комплексу соціальних, економічних, політичних, психологічних, правових та інших факторів, які відіграють різну роль у правотворчому процесі. Ідентифікація та осмислення цих чинників дозволяє обґрунтувати доцільність кримінально-правового захисту певних суспільних відносин, а також сприяє розвитку окремих інститутів кримінального права з метою підвищення змістовної та нормативної аргументованості правових приписів. Урахування зазначених чинників у процесі формування кримінально-правових норм сприяє не лише підвищенню їх відповідності потребам суспільства, але й забезпеченню їх стабільності, легітимності та соціальної прийнятності. Соціальна обумовленість передбачає, що кримінальне право не може існувати ізольовано від суспільних процесів, а його розвиток має базуватись на глибокому аналізі актуальних загроз, соціальних змін і динаміки суспільних потреб. Зокрема, серед ключових критеріїв соціальної обумовленості криміналізації виділяють: значну суспільну небезпечність діяння та його відносну поширеність (масовість). Якщо дія становить серйозну загрозу для суспільних цінностей і має тенденцію до розповсюдження, суспільство вимагає її криміналізації або посилення відповідальності за неї.

Таким чином, саме через призму соціальної обумовленості можливо обґрунтувати необхідність криміналізації або декриміналізації певних діянь, перегляду санкцій, оновлення нормотворчої практики, тощо. Цей підхід забезпечує формування кримінального законодавства як правово-

го механізму, здатного реагувати на суспільні трансформації, запобігати кримінальним ризикам та підтримувати баланс між кримінальною відповідальністю за злочини проти власності і дотриманням прав людини.

Отже, питання про посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності у воєнний час слід розглядати крізь призму соціальної обумовленості: наскільки ці законодавчі рішення відповідають реальним потребам суспільства в умовах війни, чи дійсно саме такий рівень репресії необхідний для захисту суспільних відносин, та чи забезпечує він баланс між метою стримування злочинності і принципами справедливості.

Слід зазначити, що у воєнний час злочини проти власності часто набувають особливо зухвалого або організованого характеру (мародерство, розкрадання гуманітарної допомоги, грабежі під прикриттям бойових дій, тощо), що свідчить про їх вищий рівень суспільної небезпеки. Це обумовлює необхідність посиленої кримінально-правової реакції держави.

До типових мотивів злочини проти власності, вчинені в умовах воєнного стану можна віднести: прагнення наживи за рахунок чужого майна, використовуючи послаблення охорони (опортуністичний мотив); задоволення базових потреб у ситуації дефіциту (мотив виживання); помста чи ворожість (наприклад, випадки пограбування майна осіб, що належать до «ворожого» табору); а також кримінальний «промисел» – використання хаосу війни організованими злочинними групами. Війна породжує ситуації, коли значна кількість будинків, магазинів, складів залишається без нагляду через евакуацію або руйнування. Це створює спокусу для зловмисників заволодіти таким майном практично безперешкодно. Злочини проти власності традиційно посідають провідне місце у структурі злочинності, вчинені в умовах воєнного стану.

До прикладу, на початку вторгнення було зафіксовано численні факти проникнення до покинутих квартир, будинків, торгових закладів із метою крадіжки майна залишеного господарями. Такі дії часто називали «мародерством», хоча з правової точки зору не всі вони підпадали під це визначення.

Зазначимо, що у вироку у справі від 01.10.2025 № 585/1017/23 Сумський апеляційний суд [2] ілюструє соціальну обумовленість кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану через: нормативне посилення охорони власності та безпеки особи шляхом кваліфікації діяння як розбою, вчиненого під час воєнного стану; підвищену кримінально-правову оцінку насильницьких форм заволодіння майном (удушення, реальні погрози), що підривають базове відчуття безпеки; урахування соціально вразливого статусу потерпілої та обстановки нападу (нічний час, самотність, житло, чисельна перевага); поєднання загальної превенції із принципом індивідуалізації відповідальності (різні рішення щодо дорослих співучасників і неповнолітньої, з урахуванням реабілітаційного підходу та ризику рецидиву). Суд прямо кваліфікує діяння за ч. 4 ст. 187 КК як розбій, вчинений у період дії воєнного стану. Це означає, що законодавець і суд виходять із презумпції зростання суспільної небезпеки майнових посягань у воєнний період (загроза стабільності, безпеці житла, уразливість населення). У вироку воєнний стан фігурує як кваліфікуюча ознака, тобто як соціально значущий чинник, що посилює кримінально-правову реакцію держави. Також у справі Суд підкреслює обставини, що посилюють соціальну небезпеку: похилий вік потерпілої, перебування на самоті, пізній час доби, раптовість та агресивність нападу, чисельна перевага нападників. Це демонструє соціальну обумовленість відповідальності через пріоритет захисту вразливих груп, охорону недоторканності житла і фізичної безпеки як базових соціальних благ, особливо актуальних під час війни [2].

Суспільна небезпечність злочинів проти власності в умовах війни істотно зростає. По-перше, такі діяння завдають шкоди найбільш вразливим верствам – громадянам, які втратили житло або були змушені його залишити. Вони підривають довіру до правопорядку і здатності держави захистити власність у кризовий період. Зокрема, у законодавстві зазначено, що подібні крадіжки, грабежі чи розбій «суттєво підвищують» рівень суспільної небезпеки у воєнний та надзвичайний час. По-друге, масовість таких випадків на початку війни могла спровокувати паніку та самосуд: у березні 2022 р. поширювалися повідомлення про те, що громадяни самі карають затриманих мародерів (були випадки публічного приниження, зв'язування до стовпів, тощо). В пояснювальній записці до відповідного закону згадано, що м'якість покарань до 2022 року «підштовхує громадян самостійно чинити справедливість» [5], тобто вдаватися до самосуду над мародерами. Це вкрай небезпечна тенденція з точки зору соціальної стабільності та політики безпеки, адже розпалює насильство всередині країни і відволікає ресурси від протидії зовнішньому ворогу.

Отже, період, на момент ухвалення Закону України № 2117-IX (березень 2022 р.) [5] видався виправданою мірою реакції, яка відповідала принципу соціальної обумовленості: суспільство потребувало захисту численних майнових злочинів під час війни. Така офіційна позиція відображає точку зору, що кримінальна відповідальність і суворі підходи до неї у воєнний час повністю обґрунтовані вищими інтересами суспільної безпеки.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за злочини проти власності в умовах воєнного стану є комплексним багатовимірним явищем, яке формується під впливом значних трансформацій суспільних відносин, економічної нестабільності та загальнонаціональних викликів, пов'язаних із збройною агресією. Воєнний стан суттєво змінює ситуацію, що проявляється у зростанні кількісних показників майнової злочинності, посиленні суспільної небезпеки і трансформації їх мотиваційної структури. З'ясовано, що посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності в особливий період є соціально та юридично обґрунтованим, оскільки спрямовано на захист критично важливих ресурсів, забезпечення економічної безпеки держави та підтримання суспільної стабільності. Узагальнюючи, можна зазначити, що ефективна протидія злочинам проти власності у воєнний період потребує комплексного міждисциплінарного підходу, який поєднує правові механізми, соціальну політику, профілактичні стратегії та науково обґрунтоване коригування кримінально-правових норм. Результати дослідження підтверджують доцільність подальшої розробки теоретичних основ соціальної обумовленості кримінальної відповідальності в умовах війни та поствоєнного відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисов В.І. Системний підхід при визначенні підстав кримінальноправової заборони. Методологічні проблеми правової науки: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 13-14 грудня 2002 р.). Харків: Право, 2003. С. 287-289.
2. Вирок від 01.10.2025 № 585/1017/23 Сумський апеляційний суд URL: <https://verdictum-pro.ligazakon.net/document/130782602>.
3. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом країни: монографія / С.О. Харитонов. Харків : Право, 2018. 328 с.
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.
5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 року № 2117-І. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=7124&conv=9>.
6. United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. (2000, November). URL: <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026
Дата публікації: 5.03.2026

© Луков Р.М., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0